

ՄԵԼԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կես տարվանը 6 ռուբլի.
Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյանից խմբագրության մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисть Редакция «Мелк».

Yerev, Redaction «Mschak».

Տէլէֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն).

Ծախսարարութիւնը ընդունւում է ամեն յետագի.

Եւրոպայի քաղաքներէն համար վճարուում են

Եւրոպայի քաղաքներէն 10 կոպեկով.

Տէլէֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Կիրակի, նոյեմբերի 10-ին, ցերեկվայ ժամը 8-ին, վախճանվեց

ԳԱՐԻԷԼ ԶՈՒՐԱՐԵԱՆ ՄԻՐԶՈՅԵԱՆԸ

Թաղման մասին կը յայտարարվի առանձին.

1—1

ԲՈՎԱՆԴԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ

Հասարակական գործերը.— Երբեքին ՏԵՍՈՒՆԻ
Թիֆլիս. Գարբիէ Միգրոյանի Տօմարութիւնը
ներ Կարօսում. Օպերային ներկայացումները.
Բազմի հայաց դրամատիկական խումբը. Նամակ
խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.— ԵՐՏԱՔԻՆ
ՏԵՍՈՒՆԻ. Արտաքին լուրեր.— ՀԵՌԱԳԻՐ.
Երբ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— ԲԱՆԱՍԻ-
ՐԱԿԱՆ. Իտալիայում.

ՀԱՍԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂԸ

Շատ քիչ է մեզանում այն անձանց թիւը,
որոնք իրանց նուիրել են Հասարակական
գործունէութեան և ջանքեր են անում
բարձրացնել ժողովրդի բարոյական մա-
կերտմանը. Պատճառը հասկանալի է. Հա-
սարակական գործողի համար դեռ չը կան
բարեյախոյ պայմաններ, որ նա, նուիրելով
իրան ընդհանրութեան շահերին, ստիպ-
ված չը լինի անվերջ զոհաբերութիւններ
անել և վերջի վերջոյ ընկնելու ու տանջ-
ված քայլելու ասպարէզին:

Որպէս զի Հասարակական գործողը կա-
րող լինի կատարած իր ծրագրերը, անհրաժեշտ է, որ նրան շրջապատողները
պակցեն նրան իրանց խախտանքներով, ի-
րանց համակրութեամբ և նպաստներով:
Իսկ մեզանում մենք նկատում ենք, որ ոչ
թէ միայն աջակցութիւն չեն ցոյց տալիս
Հասարակական գործողին, այլ ամեն կերպ
խոչընդոտներ են դուրս բերում նոյն այն
անձներ, որոնց գործակցութիւնը կարեւոր
է Հասարակական գործի աջողութեան հա-
մար: Իսկ երբ Հասարակական գործողը
թուլացած և յօգնած թողնում է ասպա-
րէզը և յետ քաշվում, այն ժամանակ կամ
ուշացած զոյններ են լսվում և կամ չա-

րախնդարութեան բացակայութիւններ:
Եթէ թանգ է հասարակական գործը,
պէտք է մենք ամեն ինչ խորհելու և հոգանք
նրա մասին. եթէ մեզանց իւրաքանչիւրը
անկարող է իր բոլոր ժամանակը նուիրել
ընդհանուր շահերին, այն ժամանակ զոնէ
հնարաւորութիւն տանք մի ուրիշին, որ
ցանկութիւն ունի Հասարակական գոր-
ծունէութեան նուիրվել գործելու փոքր
ի շատէ նպաստաւոր պայմաններում: Այ-
լապէս մենք ինքներս մեր վարմունքներով
կը վհատեցնենք ամեն մի անձի, որ պատ-
րաստ է որոշ զոհաբերութիւններ յանձն
առնել, բայց անկարող է այնպիսի չափա-
զանց խիստ զրկանքների դիմանալ, որոն-
ցով խախտվում է թէ նրա առողջութիւ-
նը և թէ բարոյական հանգստութիւնը:
Մեր երկրում, ուր ժողովուրդը ազատ է,
աղքատ և ստոր կուլտուրայի աստիճանի
վրա, ուր մեծ ջանքեր են հարկաւոր
բարձրացնելու ժողովրդի թէ անտեսական
և թէ բարոյական դիմաւոր, անհրաժեշտ
է, որ ինտելիգենտ ոյժերը միմեանց ձեռք
մեկնեն և ընդհանուր ոյժերով մարտեն
կենքի խոչընդոտների դէմ: Իսկ մենք
միայն անձնատուր մեր ետական հակում-
ներին մոտենալով միայն մեր մասնաւոր
շահերի և բարեկեցիկութեան մասին չենք
ուզում ըմբռնել, որ հաստատ կուլտուրա-
կան առաջադիմութիւն և կատարեալ բա-
րեբաղդութիւն կարող է լինել միայն այն
ժամանակ, երբ առաջադիմութիւնը և վա-
խիճու կենքը միայն մասնաւոր անձերի
արտօնութիւնն է, այլ բոլորի սեփական
նուիրութիւն:

Պէտք է թանգ գնահատել այն անձանց,
որոնք իրանց նուիրել են Հասարակական
գործին, ընդհանուր շահերի պաշտպա-

նութեան և ինքնեացնել նրանց համար
զրկանքներն և զոհաբերութիւնները, որոնց
մէջ նրանք տանում են իրանց գործը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒՆԻՆ

ԳԱՐԻԷԼ ՄԻՐԶՈՅԵԱՆ

Կիրակի, նոյեմբերի 10-ին, Թիֆլիսում յան-
կարծմամբ եղաւ Գարբիէ Միգրոյանի, մօտ 45
տարեկան հասակում:

Այս վաղեմի մահը, անկասկած, անկեղծ
վիշապ պէտք է պատճառէ հայ հասարակութեան
այն մասին, որ ուշադրութեամբ հետեւել է հայ
մշակույթի և հասարակական կենքի շարժման
անցեալ դարի ութնամյակին. թաւաճանքի
սկզբից, մասնաւոր հայ մանկական գրականու-
նութեան ընթացքին, որովհետեւ այդ շարժման
եւ ընթացքի մէջ աչքի ընկնող դեր է կատարել
նա, որի մահը այսօր արտօնութեամբ է համա-
կում մեզ:

Գարբիէ Միգրոյանի մէկն էր այն երիտա-
ւորացիներից, որոնք մտան կենքի մէջ եօթա-
նամյակին թաւաճանքի վերջին և ութնա-
նամյակի սկզբին, տոգորված վաթսուամյակին
թաւաճանքի ամենալաւ իդէալներով և ձգ-
տումներով, լայն ու ազատամիտ հայեացքնե-
րով և պատրաստ՝ նուիրելու իրանց երիտա-
ւոր ոյժերը հասարակական գործունէութեան:

Աւարտելով ուսումը Թիֆլիսի առաջին գիմ-
նազիումում նա մտաւ Սարգիսի համալսարանի
բժշկական ֆակուլտէտը, որի III կուրսից զուրս
եկաւ և զայնով Թիֆլիս, 1879—80-ական թա-
ւաններին, անձնատուր եղաւ մանկական գրքերի
հրատարակութեան: Մանկական գրքերի հրա-
տարակութիւնը, որ նա կատարում էր օրիորդ
Նաթանիալ Տէր-Մարկոսեանի—ազգայնում իր
ամուսնու—և մի երկու գիմնազիումների ավալ-
ցութեամբ, այնքան աջողութիւն և համարու-
թիւն գտաւ, որ նրա մէջ միաժամ ծագեց հրա-
տարակական ընկերութիւն կազմելու և հա-
ւաքական ոյժերով առաջ տանելու իր սիրած
գործը: Եւ Գարբիէ Միգրոյանի իր եռամսհուն
ջանքերով հիմնեց Թիֆլիսում 1880-ին հայոց
հրատարակական ընկերութիւնը: Ապա նա շա-
րունակեց իր փայտած և սիրած գործը, հայ
մանկական գրականութեան զարգացումը, ան-
խնայ կերպով աշխատելով պատկերազարդ Ազ-

գիւր մանկական ամսագրի հրատարակութեան
վրա, և պէտք է ասել, որ այդ մանկական ամ-
սագրի սկզբնական տարիների աջողութիւնը
մեծ մասամբ պարտական ենք Գարբիէ Միգրո-
յանին: Զր բաւականաւորով այդ գործու-
նէութեամբ՝ նա եռամսհուն ամենակցութիւն
ունէր հասարակական և գրական բոլոր այն
չարժուանքի և հարցերի մէջ, որոնք ծագեցին
ութնամյակին թաւաճանքի վերջերին և ինն-
սունամյակի սկզբներին հայերի մէջ, և մենք
տեսնում ենք, որ նա աշխատակցում էր ոչ միայն
«Մշակ»-ին, այլ մի ժամանակ, թէեւ կարճա-
տեւ, նա դարձաւ «Արշալույս»-ի հանդէս-
ների հրատարակիչներից և խմբագրներից մէկը:
Իր իդէաներով, համազուններով, աշխարհա-
յեացքով նա անպայման պատկանում էր առա-
ջադիմական բանակին, և թէեւ կենքը, մօտ
եւ գործնական կենքը, ազգայնում թուլաց-
րեց նրա մէջ երիտաւորական տարիների ճնե-
գիւն և եռամսհուն բայց այդ կենքը չը կար-
դացաւ մեզին և մօրեւ նրա մէջ լուսագիւն
ձգտումները և իդէական հակումները: Նա եղաւ
նաեւ Բաֆֆի յօդներին տեսնաւորութեան
գործունէայ կարգադրողներից մինը և անձ-
նակաւ շատ մօտ բարեկամական յարաբերու-
թիւններ ունէր նշանաւոր վիպագրողի հետ:

Գարբիէ Միգրոյանի ծառայել է և հայ ման-
կավարժութեան, երկար տարիներ ուսուցչու-
թեան պաշտօն կատարելով Ներսիսեան դպրո-
ցում և, որքան մենք գիտենք, նա բարեխիղճ
և փորձառու ուսուցչի համարում էր վայելու-
թիւնը: Գարբիէ Միգրոյանը նաեւ ձայնաւոր էր Թիֆլիսի
դուստրի և երեցիկի ու Նշան եկեղեցու, որի
գործերը բարեկարգեց և հաշիւները կանոնա-
ւորեց, ջանքեր գործ գնելով եկեղեցու բարե-
գործութեան համար:

Յանձին Գարբիէ Միգրոյանի մենք կոր-
նում ենք մի օգտակար, արդիւնաւոր հասարա-
կական գործիչ, մի ժիր, գործունէայ մարդ, որի
գործունէութիւնը, աշխատութիւնը մասնաւոր
հայ մանկական համար, անկասկած, անհեռա-
յի մնալ ու երախտագրութեամբ կը յիշվի:

ՏՕՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԿԱՐՍՈՒՄ

(Նամակ Կարսից)

Նոյեմբերի 7-ին
Արդէն յայտնի է, որ ամսին 6-ին տօնվեց

գրական անջնջելի պայմաններին Արդեզ ոչ
շատ հեռաւոր ազդեցան չէ պահել Իտալիայի
համար մի այլ միութիւն, ուր նրա առանձին
մասերի ինքնուրոյնութիւնը լայնաբան կեր-
պով տեղ կը բռնէ, և նրանց միահամուտ գոր-
ծակցութիւնը կանէ այն, ինչ Իտալիայի ներ-
կայ միութիւնը փորձում է անել—բարոյագէտ
և նրաթաղէս մի հզոր հայրենիք:

Այս խորհրդածութիւններին ինձ առիթ տուեց
Միգրոյանի, ուր հասայ երէկ, մայիսի 1-ին:
Այս քաղաքի ընդհանուր տեսքը իտալական միա-
րով հանդերձ այնքան ուրոյն, տեղական գծեր
ունի, այնպէս տարբեր է բոլոր միջին այժմ
տեսանքներից, որ դարձանք է շարժում: Նախ
և առաջ չէնք: Համարեա բոլորն էլ մասով,
ծանր ունով չինված, փողոցների երկու կողմե-
րում շարված են, ինչպէս մի զոհակ, մանա-
ւանդ քաղաքի կենտրոնում, ուր հին մասն
է: Փողոցները շատ լայն չեն, բայց Նէա-
պոլի, Վենետիկի նման փողոցներից շատ
հեռու են. ամենքն էլ լուս ապալատական
են լայն, քաղաքում և կարծր քարերով,
որոնք ուղ գիտէ, երբ են ընկել մի անգամ և
տեղին ու տեղը մնացել անշարժ ու անաշխ:
Այս քաղաքն անքնին և փողոցներին նայելիս մարդ
հեշտութեամբ է կարողանում երևակայել
հետերի և ապրանքների, Ալբիցների և
Միգրոյանի, դեմօկրատների և բուրժուաների
արիւնոտ կոխները, երբ զանազան ընտանիք-
ներ՝ հանրապետութեան գլուխ անցնելով անա-
ղորմ կերպով հայածում, ջնջում էին հակառա-
կորդներին, երբ փողոցից փողոց, անից տուն,
թշնամի բանակներ էին կազմվում և ճակա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԻՏԱԼԻԱՅՈՒՄ

(Ուղեւորի Թուրքիկ ազաւորութիւններ)

XXXXV

Նեապոլից մեկնում եմ Աւելի հարաւ, դէպի
Կալաբրիա և Սիցիլիա գնալու ցանկութիւն
անկատար է մնում և ես վերադառնում եմ:
Այժմ ինձ զբաղեցնողը Միգրոյանի է, Իտա-
լիայի պարծանքը, որ այնպէս մեծ դեր է
խաղացել զեղարուեանական գրականութեան
մէջ, որ հպարտ է իր Միգրոյանիով և Դան-
տեով և որ այժմ էլ կարող է պարծենալ
իր կիրթ ճաշակով, իր ընտիր խաղերէնով, իր
նրբացած, քաղաքակրթված կենքով, նիստ ու
կացով:

Իտալիայի արեւմտեան ափերով Ջենովայից
սկսած ինչ մինչեւ Նեապոլ, այժմ հակառակ
արեւելեան ափերով բարձրանում եմ դէպի վեր,
դէպի հիւսիս և այցելածս քաղաքներից ստա-
ցած ազաւորութիւնները համեմատութեան
տանելով համեմատ եմ մի ուշադրաւ եղբակա-
ցութեան Իտալական քաղաքների իրարից այն-
քան տարբեր են թէ իրանց արտաքինով, թէ
ընկերների օտարութիւններով, նիստ ու կա-
ցով, որ մարդ զրանցից իւրաքանչիւրն այցե-
լելիս ինքն իրան զգում է համարեա մի նոր
աշխարհում. թաւում է թէ այդ քաղաքներից
Իւրաքանչիւրը պատկանում է զանազան երկր-

ների, անգամ զանազան ժամանակների: Մի
քանի ընդհանուր գծեր և դրանց հետ միասին
քաղաքիւն առանձնապատկութիւններ, ուրոյն,
անհամապատկան կողմեր,—ահա այդ քաղաքների
ընդհանուր բնորոշումը:

Այս երեւոյթի բացատրութիւնը, ի թիւս այլ
պատճառների, փնտրելու է զլիաւորագէտ աշ-
խարհագրական և ցեղական պայմանների
մէջ: Աշխարհագրական տեսակետից իտալական
թերակղզին ներկայացնում է մի բացառիկ և
ուշադրաւ կացութիւն: Իտալիան ձգվում է
հիւսիսից հարաւ մի երկայն շերտով Միջերկ-
րականի զոյ ջրերի մէջ, և մինչդեռ նրա ու-
ղեք Սառաւոյի չինով են առաւելում, գլուխը
ընդհանուրապէս շատ հեռու է Ալպերի յաւե-
րական ձիւներից և քամիներից: Այս երկու
ծայրայեղութիւնների մէջ իտալական ժողո-
վուրդը դարերի ընթացքում ապրել է ամենա-
տեսակ կլիմաների, բնութեան քաղաքային
խառնուածքի մէջ: Եթէ դրա վրա աւելացնենք
ցեղական բազմաթիւ. առանձնապատկութիւն-
ները, որ ամենահին ժամանակներից այն-
տեղ թափվող ազգութիւնները բերել են ի-
րանց հետ, ցեղերի այն զարմանալի խառնու-
րդը, որ տեղի ունեցաւ այդ թերակղզու վրա,
ապա գուցէ մասամբ հասկանալի դառնայ, թէ
ինչպէս հնարաւոր են եղել այդ ըստ երեւոյթին
աշխարհագրական միութիւն կազմող երկրում
այնքան մանր-մունր տէրութիւններ, Հռոմից
առաջ և յետոյ՝ մինչեւ վերջին ժամանակները:
Պատմութեան ամբողջ ընթացքում միմյանից եր-
կաթէ լեզուներին աջողվեց եթէ ոչ վերջնա-
կանապէս ձուլել, գէթ հեռու կապերով միաց-

Կարսի առանձին 25-ամեակը Կարսը մի քանի անգամ է անցել ուսումնասիրող զորքերի ձեռքը, բայց կրկին վերադարձել է թուրքերին մինչև վերջին 1877 թվ. պատերազմը, երբ այդ ամուր եւ անստիկ համարված բերդը ընկաւ վերջնականապէս յաղթող ռուսներին ձեռքը եւ թիւրքական կիսաւսուսնի տեղ ծածանվեց ըրիստոնէական պետութեան խաղաղութիւնը:

Որպէս զի լաւ ըմբռնել, թէ ինչ նշանակութիւն ունի Կարսը իր չրջապատող անստիկ ամրոցներով միասին պատերազմական տեսակէտից եւ որքան դժուար գործ է եղել նրա գրաւումը, որի յաղթանակը այսօր տօնում ենք, պէտք է տեսնել միմիայն այդ բերդերը, որոնք հինգ տարեկան հսկանքի նման լեռների ահագին բարձրութիւնից կախված են եւ ահ ու սարսափ են գցում, իսկ թշնամուն զգուշացնում են բերդը չը մօտենալ իրան, եթէ չէ ուզում իր զօրքերը փախաւորել մէջ եւ դաշտերի վրա փռած թողնել եւ կրկին յետ քաշվել: Թողնելով Կարսի նշանակութեան մասին աւելի հեղինակաւոր անձանց խօսելու, որոնցից արժանաւորներից մէկի շարքում թիւնքում արդէն տպագրվում է «Մշակ» մէջ, անցնենք հանդէսների նկարագրութեանը, որը, կարծում եմ, հետաքրքրական կը լինի ընթերցողների համար:

Ամսիս 5-ին յատուկ գնացքով քաղաքը հասաւ պետութեան պաշտօնական ներկայացուցիչ եւ հանդէսների ղեկավարող գեներալ-լէյտենանտ Սադէկ-բէյ, որի անունը կապված է Կարսի 25-ամեակի հետ եւ բռնում է նրա գրաւման հերոսների շարքում փառաւոր տեղերից մէկը: Գեներալ Սադէկ-բէյն էր, որ գրաւեց Ղարադաղը—այժմ Սադէկ-բէյ—ամրոցը: Գնացքի գլուխ ժամանակ կայարանում հաւաքված էր անազնի բազմութիւն՝ պաշտօնական անձինք, բազմաթիւ ղեկավարներ, ոստիկանապետ եւ համբարները՝ զրօշակներով եւ ազ ու հացով: Գեներալ Սադէկ-բէյ, որ երկար ժամանակ Կարսի բերդապահն է եղել եւ լաւ ճանաչում է քաղաքն ու նրա բնակիչներին, վազմից դուրս գալուց ալ, ընդունելով ոստիկանապետի զեկոնքումը, մօտեցաւ քաղաքի ղեկավար տպ. Միքիմանեանի բնակած ազ ու հացին եւ չորհրհակալութիւն յայտնելով մի քանի խօսքով ընդունեց ազ ու հացը: Այնուհետեւ յարգելի հիւրը գնաց իր համար նշանակված բերդապահի բնակարանը: Երկուրեւն զինուորական մայրեկեղեցում նշանակված էր հսկումն եւ մաղթանք տալ հերոսների համար, որոնք ընկել են վերջին ուսումնական պատերազմում եւ մահանաւոր Կարսի գրաւման ժամանակ:

Հետեւեալ օրը, ամսիս 6-ին, առաւօտեան ժամը 9-ից, զինուորականները երաժշտութեամբ հետգնեալ եկան նոյն եկեղեցին եւ սկսած այդտեղից մինչեւ զինուորական այգին, ուր գտնվում է «Նորայրութեան» գերեզմանը՝ եւ ուր նշանակված էր հանդէսի կատարման տեղը, զինուորները շարքով կանգնած էին իրանց զինավորների հետ միասին Պատարագից յետոյ բոլոր զինուորականները, իբրեւ

առաջին շարքին կոնքներ, արեւմտեկութիւնների համար ծորենցիան ասես յատկապէս շինված լինի:

Ծորենցիան հին եւ նոր իտալիայի գուցէ գեղեցկագոյն քաղաքն է եւ իրաւացի կերպով կոչվում է գեղեցիկի եւ «Իտալիայի Աթէնք»: Արեւ. գետի երկու կողմերում խիտ առ խիտ շարքով են տները, մաքուր ու գեղարուեստականօրէն բազմազան, եւ նայում են գետի ալիքներին, որոնք այստեղ տալիս պղտոր չեն, ինչպէս Պիզայի մօտ: Բարեխառն եւ առողջարար կլիման Ծորենցիան դարձրել է շատ օտարականների համար հանգիստ գոտավայր: Հին քաղաքի շուրջը ձգված են բազմաթիւ շքեղ վիլլաներ, օդաչառ եւ բուսապատ, որոնք մի գեղեցիկ երկրով շրջապատում են կեդրոնի շինութիւնները, միւլեններն ու պալատները: Ինձ գործարարեց մասնաւոր այս քաղաքի ոչ իտալական մաքրութիւնը, փողոցներում աղբի նշոյլ չը կայ եւ պատշաճութիւնից կտրկնված չեն լայնացած սպիտակեղէններ: Ազգայնականութեան բարեկցութիւնից արեւօք, թէ մի ուրիշ պատճառով, չեն կարող ստել, միայն ճանապարհորդն այստեղ չափազորութեան մշտական առարկայ չէ, ինչպէս իտալական միւս քաղաքներում, նրա յետեւից չեն ընկնում ոչ մութ քողեր, ոչ ծաղիկներ, ոչ էլ կատաղածներ իրանց տաղաւայի պահանջներով եւ առաջարկութիւններով: Այստեղ անգամ ամառի արտաքինը մի վայելչութիւն ունի, որ մօտենում է բարեկեցութեան: Խաղաղ կերպով առանց արեւն աղբաւորելու՝ կարելի է չրջել փողոցներում, դիտել խանութները, յիշատակարանները, միւլենները,

զուլա ունենալով գեներալներ Սադէկ-բէյ, բերդապահին, նահանգապետին իր օգնականով եւ այլն եւ այլն՝ հոգեւորական դասի հետ խաղով, խաչմուտով, ժողովրդի ահագին բազմութեամբ շրջապատված, դիմեցին դէպի «Նորայրութեան» գերեզմանը: Քաղաքը եւ մի քանի պաշտօնական շինութիւններ շքեղ զարդարված են տաշակներով: Այգու մուտքի մօտ շինված էր մի շատ գեղեցիկ յաղթական կամար հետեւեալ վերնագրով. «Телеса ихъ въ мирѣ погребены быша и имена живутъ въ роды»: Դրանից քիչ հեռու, որտեղ պէտք է հիմնվի նահատակների մահարձանը, եւ որի հիմքն արդէն դրած է, կանգնել էին քաղաքի պատշաճաւորները, իւրաքանչիւր ազգութիւնից համեմատական չափով, ապա դրած էր մի սեղան եւ վերան արծաթեայ փառանկղ պսակներ քաղաքի կողմից:

«Отъ гражданъ города Карса доблестнымъ воинамъ, павшимъ при штурмѣ 6 го ноября 1877 г.» վերնագրով զինուորական զինգի: «Отъ полковъ I гренад. дивизіи и отъ I. гренад. артиллерійской бригады боевымъ товарищамъ, павшимъ при штурмѣ Карса 6-го ноября 1877 г.» Սրանց կողքին դրած էր մի ոսկեգոծ տախտակ վերան հետեւեալ արձանագրութեամբ. «1902 г. ноября 6-го дня, въ благополучное царствование Его Имп. Велич. Гос. Императора Николая Александровича, въ бытность командующимъ войсками Кав. Округа Его Сиятельства ген. адъют. кн. Григорія С. Голицына и коменд. Карс. крѣп. ген. лейт. Вл. Ав. Яковича, заложенъ сей памятникъ русск. войскамъ, павшимъ при штурмахъ крѣп. Карсъ 1828, 1855 и 1877 г. въ присутствіи депутаціи отъ частей войскъ, участвовавшихъ въ послѣд. штурмѣ. Закладку благословилъ настоятель Карс. воен. собора протоіерей Н. Радугинъ»: Նոյն տեղանի վրա դրած էին մի հատ արծաթեայ մատուցարան, վերան արծաթեայ գործիչներ, որոնցով մաղթանքից յետոյ նախ գեներալ Սադէկ-բէյ եւ ապա պատերազմին մասնակցող իւրաքանչիւր անձն մի մի աղբւս շարքից Մաղթանքից յետոյ խօսեց աւագ քահանայ Րադուրի Կարսի սուլթան եւ նրա նահատակների ու նրանց արեւմտ մեր վայելած բարեկեցիկ մասին, արձանի հիմնարկութեան ժամանակ խօսեց նոյն նիւթի մասին եւ հանդէսի նախագահ գեներալ Սադէկ-բէյ եւ երկարատեւ ուսանելով թուրքերին օգը Մաղթանքից յետոյ միւլենը հրապարակեց թիւնք ի պատիւ նահատակների եւ թողնեալներ արձակվելին: Եւ քանզի կրկնվեց եւ արձանի հիմնարկութեան ժամանակ Այնուհետեւ իւրաքանչիւր գունդ իր երաժշտութեամբ անցաւ գեներալ Սադէկ-բէյի առջից եւ նրա ողջոյններն ընդունելուց եւ պատշաճաւոր պատասխաններով ձանդախեցին, էին նաեւ ներկայացուցիչներ զանազան գնդերից եւ պատերազմին մասնակցող շատ անձինք, որոնց կրծքերը լինէին թափված համար ստացած զանազան նշաններով եւ խաչերով, եւ որոնցից մեծը այնքան թարմացել ու զուար-

եւ ոչ օր չի մօտենայ մի քան խնդրելու, կամ ծոյլ ծոյլ պառկոտած մարդիկ չը կան, աշխատաւորներ են երեւել, պարապներ չէք տեսնի: Բարեկցութեան չեն երեւում նաեւ օալեր, նիւհարուստ են ինտալական միւս քաղաքները:

Ուրախ ու կենդանի ժողովուրդը կայ այստեղ. մարդիկ իրանց սովորական անցուղարձի ժամին անգամ քայլում են եռանդով, խաղաղով, առեւ իւրաքանչիւրը հէջ քիչ առաջ մի անտեսելի ազդողութեան է հանդիպել: Հանրապետական հին ծորենցիայի նախկին գործողութեան մի մասը դեռ կարողացել է պրանց ճակատներին, որոնք դեռ չեն կորացել տնտեսական հիւծող կարիքի, խեղճութեան, իտալական միւս քաղաքների այս բնակալայների ծի տակ: Ծորենցիան, կարելի է տեսի, իտալիայի թագուհին է եւ նա իր փայլով, իր մաքրութեամբ, իր քաղաքակրթութեամբ գեղարդացում է բոլորին Այս երկրի որ քաղաքը զբաղված չէ որ եւ ուսումնասիրութեամբ, անպատճառ կը ձանձրանայ, մինչեւ այստեղ Ծորենցիայում կարելի է ապրել ամբողջ եւ դարձեալ ապրել առանց ձանձրոյթ զգալու: Քաղաքի որ կողմն էլ դառնալու լինեա, ամեն ինչ վկայում է ընտելիների կրթիւ ճաշակը, գեղարուեստի օգը, բարեկեցութիւնը, մաքրասիրութիւնը եւ մի կուլուրտ, որի մնացորդ յիշատակարանները ամենամեծ հետաքրքրութեան եւ հիացումների արժանի գործեր են: Ինչպէս իտալական համարեա իւրաքանչիւր քաղաք, Ծորենցիան էլ ունի իր նշանաւոր

թաղէկէն, որ կարծես մոռացել էին իրանց ծերութիւնը եւ եռանդով կը մասնակցէին մի նոր պատերազմին: Հրապարակեցին նաեւ զանազան պաշտօնական եւ քաղաքի յայտնի անձնաւորութիւններ, որոնց թուում եւ յաղորդ հիւլեղ վարդապետը: Հանդէսից յետոյ նշանակած էր նախագահ զինուորական ժողովարանում:

Հ. Ներսիսեան

ՕԳՆԸԱՅԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

Կիրակի, ամսիս 10-ին, օպերային խումբը, մասնակցութեամբ Խնարարվայի, ներկայացրեց Բիզէի Կարմին օպերան:

Սրգոյնի Խնարարվայի անունը գրաւել էր այդ գիշեր առաջին անգամ չը տեսնված հանգին բազմութիւն. շատերը տեղ չունենալու պատճառով օտարված էին կանգնել Ահա ապացոյց, որ Թիֆլիսի ժողովուրդը գիտէ գնահատել արժանաւոր արտիստներին եւ ուրախութեամբ լսել սիրած երգիչներին: Այս անգամից Կարմին օպերան մի քանի անգամ տրվեցաւ եւ միշտ անաղոք, որովհետեւ Կարմինի դէրը կատարողները թոյլ եւ անփորձ երգչուհիներ էին: Խնարարվայի Թիֆլիսի հասարակութիւնը ճանաչում է վաղուց, որպէս փորձված եւ տաղանդաւոր երգչուհու: Մեր կարծիքով, Խնարարվայի անգահատելի է ուսանական օպերաներում, մանաւանդ այն անգամ, ուր ուսանական ժողովրդական եղանակները մեծ տեղ են բռնում: Անփոխարինելի է «Մագնա», «Ռուսալկա», «Տիգրուշկա» օպերաներում, եւ այլն: Խնարարվայի Կարմինի դերում իր ազատ շարժումներով եւ մտածած խաղով անմասն կարող է լինել, եթէ մի փոքր ձայնը չը խանգարէր (որ կորցրել է առաջվայ թարմութիւնը): Սրգոյնուհու աղոյկից այդ գիշեր տալ սպանուհու կարողանում է միանգամից մի քանիսին սիրահարեցնել եւ վերջը յամառ կերպով գոհ է գնում իր կամակիր բնութեամբ:

Օրիորդին սիրոյ տեսարանները աւելի են աղոյկում քան թէ դրամատիզական: Նա արժանացաւ ժողովրդի կողմից բուռն ծափաբուրդութեան եւ իրան տաղանդը յարգողներից ստացաւ մի քանի ծաղկաւայ պսակներ: Միւս դերակատարներն եւս այդ գիշեր ոգեւորված էին եւ իրանց դերը մինչեւ վերջը աղոյկութեամբ տարան: Այս շաբաթ վերջնում են, ինչպէս լսել ենք, օպերային ներկայացումները եւ խումբը ուղեւորվում է դէպի Խարկով:

Ա. Մամաջան

ԲԱՆՈՒԻ ՀԱՅՈՑ ԴԸՄԱՍՏԻԿԱԿԱՆ ԽՈՒՄԲԸ

Մեր խումբը շարունակում է իր ներկայացումները՝ բնի հանելով միմեանց ետեւից անհետաքրքիր կոմեդիաներ: Խմբի վերջին խաղացած հինգ պիեսները հետեւեալներն են՝ «Սոսի-դոս», «Պարոն Պուարէի փեսան», «Ագահ»,

հրապարակը, piazza-ն, ուր իրար կողքի շարված են համարեա բոլոր աչքի ընկնող շինութիւններն ու պալատները, արձանազարդ աւազանները, միւլենները: Արեւի ալ ափին է Piazza Seugnourie-ի գեղեցկութիւնը չունի, բայց որ այնքան հետաքրքիր պատմական անցքերի վկայ է եղած: Սա Ծորենցիայի հանրապետութեան Փորումն է, որ Մեղեդիներն իրանց զօրութեան եւ փառքի չրջանում զարդարել են բարգաւաճ պետութեան մայրաքաղաքին վայել չէլքերով ու արձաններով՝ սկսած XV դարից: Հրապարակի կենտրոնում բարձրանում է Կոստ Մեղիչի մեծ, գեղեցիկ տաճարը, հայեացքը վեհօրէն դարձած դէպի մարմարեայ պալատները: Սա այն յայտնի դեմաքոսն է, որ իր երեսուն տարվայ (1484—1484) իմաստուն կառավարութեան համար հայրենակիցներից ստացաւ «Հայր հայրենեաց» տիտղոսը:

Այստեղ հէջ այս արձանի պատուհանների առաջ, 1498-ին խարոյկի վրա այրվեց Սափոնարյան Հրապարակի վրա ոչինչ չը կայ, որ յիշեցնէր այս արեւմտ պատմական անցքը, բայց կան այլ հետաքրքիր յիշատակարաններ, գեղարուեստական գործեր: Դրանցից ամենահայտնի մի մարմարեայ աւազան է, այլաբանական արձաններով շրջապատված, եւ մի բաց օրհնագրող սրահ, որ նախկին իշխանական պալատներից մէկի ճակատն է կազմում եւ որի տակ շարված են բազմաթիւ արձաններ ու հետաքրքիր արձանախմբեր: Խուսափում եմ դրանց նկարագրելու տալուց, որովհետեւ առանց այն էլ այս «Թուրքիկ տալուրութիւնները»

«Բաղդասար աղբար», «Ակամայ բօխչի»: Այս պիեսներից եւ ոչ մէկը չը կարողացաւ հասարակութիւնը թաթաւել: Եւ դա շատ պարզ է, որովհետեւ Բաղդասար թաթաւեալ հասարակութիւնը օտար է տեսնել բնի վրա տալիսի պիեսներ, ինչպէս են «Օրէնանի կոյս», «Էրնանի», «Սաֆ», «Մէղէ», «Հայրենական տուն», «Սոսի-դոս», «Ռուսալկաներ», «Կենքի արժէքը», «Միքիլո իրաւունքը» եւ այլն, եւ այն էլ այն խմբով, որի մէջ կային մեր ամենալաւ ոյժերից սկսած մինչեւ ամենաթույլը, թուով 35 դերասան... մի անսամբլ, որը մենք կրէք չենք մոռանալ, չեն մոռանալ երեւի եւ իրանց գերասանները, որովհետեւ այնպիսի ոգեւորված դրութիւն հասարակութեան կողմից նրանք չուտ չեն տեսնի այլ եւս... Այդ ժամանակից մեր ժողովրդի թէ եւ չաղը եւ թէ ներառելը սովորեցին թաթալից դուրս տանել մի յայտնի ուժեղ տպաւորութիւն...

Երբ խօսում եմ ծանօթի կամ բարեկամի հետ, իմ հարցին՝ թէ ինչու թաթալ չեն յաճախում, նրանք պատասխանում են... Այս նեղ նիւթական պայմաններում, երբ հազիւ են կարողանում ամենահարկաւոր պէտքերը հոգալ, արեւօք ինչու համար թաթալի տոնակի ծաղիկն էլ աւելացնենք, լաւ դերասաններ տեսնելու համար, բայց չէ որ ներկայ խումբը կողմված է անփորձ, սկսնակ դերասաններից: Կամ գուցէ նոր, հետաքրքրական խորհրդատու արեւմտեաներ համար, բայց չէ որ այդ էլ չը կայ, մինչեւ այժմ 10—12 պիեսներից որը պիտի մեղ հետաքրքրէր—«Անօթի», «Ընտանեկան գաղտնիք», «Զուարճալիք», թէ «Սոսի-դոս» կամ վերջապէս պ. Արմենիանի իր առաջին դէրեւի համար ընտրած 3 գործողութեամբ կոմեդիան: «Պարոն Պուարէի փեսան» կամ հէջ նոյն իսկ մինչեւ այժմ խաղացածներից ամենալաւ՝ «Զուարճալի» Թիֆլիսի կողմը... Ոչ, բարեկամ, մեր թաթալի բարգաւաճումն, նախնախնայները պիտի տան մեղ կամ լաւ դերասաններ, կամ, եթէ այդ չը կայ, գոն թող մոտենն ընդհանուր հարստացնել նոր, հետաքրքիր եւ գրական արժանաւորութիւն ունեցող պիեսներով, որոնք մեր կենքի հետ որ եւ առնչութիւն ունենան...

Ինչպէս հակառակառն այսպիսի խօսքերին... Սրանից յետոյ դառնում եմ մեր խմբի ետեւ. դու ընդհանրեալ՝ նրանից իմանալու այս բոլորի պատճառը, նա էլ պատասխանում է. «...եւ ինչով եմ մեղաւոր, որ խմբի մէջ լաւ ոյժեր չը կան, առեւք ինձ լաւ ոյժեր, եւ էլ մեւ պիեսներ բնի գնեմ, այդ երկուստով ոյժերով եւ աւելը տալ չեմ կարող... Այն, գուցէ էլ իրաւունք ունեւ, պ. ընդհանուր Ուրեմն ո՞վ է մեղաւոր, ինչպէս անենք, որ ժողովուրդը գրաւենք թաթալ, եւ ինչպէս այն անազին ղեկիցիւր ամառն առաջը առնենք, որ երկրորդ ամառն արդէն 2000-ի է հասնի...»

Այսպէս մտածելով մի օր գնացի ուսուցիչ դերասան խմբի ներկայացման նայելու: Խաղ երկուրեցին. կասեմ միայն, որ այդ առաջին խաղին եւ գրաւիչ գործեր եւ անգամ Հոսի հրապարակներում չը պատահեցի, եթէ չը հաշուենք Գիւրիայի արքայական պալատի առաջ երկրորդ ամառն արդէն 2000-ի է հասնի...

Այսպէս մտածելով մի օր գնացի ուսուցիչ դերասան խմբի ներկայացման նայելու: Խաղ երկուրեցին. կասեմ միայն, որ այդ առաջին խաղին եւ գրաւիչ գործեր եւ անգամ Հոսի հրապարակներում չը պատահեցի, եթէ չը հաշուենք Գիւրիայի արքայական պալատի առաջ երկրորդ ամառն արդէն 2000-ի է հասնի...

Piazza Seugnourie-ից աւելի հեռու գտնվում է մի երրորդ հրապարակ, ուր բարձրանում Ծորենցիայի Դոնը (մայր եկեղեցին) եւ Կամպանիլում (աշտարակը): Թէ մէկը եւ թէ միւրը սեւ ու սպիտակ մարմարով շինված՝ խալտարդէտ տեղը ունենւ Դոնը է դալիս, որ իտալական ամեն մի հանրապետութիւն, որ միջազգային քաղաքականութեան մէջ դեր է խաղացել, անպատճառ կառուցել է մի մեծաժախ մայր եկեղեցի եւ նրա կողքին մի աշտարակ՝ թէ մէկը եւ թէ միւրը որպէս նշան պետութեան նիւթական եւ բարոյական կարողութեան:

Ա. Ահարանյան

